

AN'ANAVIY XONANDALIKDA OVOZ XUSUSIYATLARI

Maxmudov Ilyosbek Ikromjon o'g'li

Namangan davlat universiteti An'anaviy xonandalik va cholg'u ijrochiligi
kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada ijrochilik san'atining bir qismi bo'lgan an'anaviy xonandalikda ovoz bilan bog'liq ayrim masalalar yoritilgan.

Kalit so'zlar: kulukiy(kilkiy) ,dimog'iy, xalqiy(xalqum), binnigi, gulligi, ishkami, rezonator, bas, bariton, tenor, registr, nor ovoz, tik yoki tarangdor ovoz, jarangdor kuvrak ovoz, kuyuk tik ovoz, xasta ishkami ovoz, bo'zak yoki moda ovoz, pang ovoz.

ОСОБЕННОСТИ ГОЛОСА В ТРАДИЦИОННОМ ПЕНИИ

Махмудов Илёсбек Икромжон угли

Преподаватель кафедры традиционного пения и инструментального
исполнительства Наманганского государственного университета

Аннотация: В данной статье освещаются некоторые вопросы, связанные с голосом в традиционном пении, являющемся неотъемлемой частью исполнительского искусства.

Ключевые слова: кулукий (килкий), гнусавый/носовой звук (dimog'iy), гортанный звук (xalqiy/xalqum), бинниги, гуллиги, ишками, резонатор, бас, баритон, тенор, регистр, густой/плотный голос (nor ovoz), прямой или напряжённый голос (tik yoki tarangdor ovoz), звонкий/ломкий голос (jarangdor kuvrak ovoz), высокий прямой голос (kuyuk tik ovoz), слабый/быстро утомляющийся голос (xasta ishkami ovoz), мягкий/нежный голос (bo'zak yoki moda ovoz), глухой голос (pang ovoz).

VOICE CHARACTERISTICS IN TRADITIONAL SINGING

Makhmudov Ilyosbek Ikromjon ugli

Teacher, Department of Traditional Singing and Instrumental Performance,
Namangan State University

Abstract: *This article highlights certain issues related to the voice in traditional singing, which is an integral part of the performing arts.*

Keywords: *kuluki (kilki), nasal sound (dimog'iy), pharyngeal sound (xalqiy/xalqum), binnigi, gulligi, ishkami, resonator, bass, baritone, tenor, register, chest/thick voice (nor ovoz), upright or tense voice (tik yoki tarangdor ovoz), resonant/brittle voice (jarangdor kuvrak ovoz), high upright voice (kuyuk tik ovoz), weak/weary stomach voice (xasta ishkami ovoz), soft/gentle voice (bo'zak yoki moda ovoz), muffled voice (pang ovoz).*

Uzoq va boy madaniy tarixga ega xalqning qadriyatlari, urf-odatlari, ichki-emotsional kechinmalari bilan yo'g'rilib, chuqur nazariy ilmga asoslangan, professional kasbiy musiqa – maqom san'ati bir necha asrlar mobaynida qaror topdi va kundan kun sayqallanib keldi. Avvalo, maqomlarning yuzaga kelishidagi muhim omil – yuksak insoniy fazilatlar – ezgulik va ilohiy ishqni madh etuvchi, inson qalbiga hamda shuuriga joylashib, ruhan tarbiyalovchi va ma'nan kamolotga eltuvchi g'azallar eng asosiy poydevor hisoblanadi.

Ma'lumki, tarixda bastakorlar aruz vazni ilmidan ham xabardor bo'lganlar Boisi, g'azallar ritmikasi va musiqa harakati hamohang bo'lishi zarur. Shu sababdan, aruz vaznidan, g'azal bahrlaridan bilimi bor bastakorlar hech qiyinchiliksiz, muhimi so'z zebini buzmagan holda ularga ohang ijod etishgan. Ya'ni, o'z davrining bilim va noyob iqtidor egalari bo'lgan musiqachi, olim-bastakorlari g'azal va musiqaning o'zaro bog'liq hamda daqiq jihatlarini nazardan chetda qoldirmay kuy va ashulalar bastalaganlar.

An'anaviy xonandalik ijrochilik san'atining bir qismi bo'lib, juda boy va

uzoq tarixga ega. Bu kasbni o'rganishda "Ustoz-shogird" an'anasi yagona metod bo'lib hisoblangan.

Hozirgi kunda zamonaviy texnika mavjudligi yosh iqtidorli xonandalar uchun juda katta qulaylik bo'lib xizmat qilmoqda. Masalan, biror bir yosh xonanda istalgan murakkab ashulani o'zi tinglab o'rganish imkoniyatiga ega bo'ldi. Tajriba shuni ko'rsatadiki, "ustoz ko'rmagan shogird har maqomga yo'rg'alar" maqoli ayni haqiqat bo'lib qolmoqda. Maktab, ustoz ko'rgan xonanda bilan havaskor xonandaning ijrosi o'rtasidagi farqni bu sohaga aloqasi bo'lmagan oddiy tinglovchi ham seza olishi mumkin. Havaskor xonanda iqtidori orqali ijrosini bir qadar kuchli darajaga olib chiqishi mumkin, lekin, baribir qandaydir noprofessional manera – "bu ijrochi havaskor", deb "sotib qo'yishi" aniq. Ustoz hofizlarning bildirganlari va ish jarayonida kuzatganlarimizdan xulosa qilib aytishimiz mumkinki, ustoz ta'limini olmagan havaskor xonandalarning ovoz ishlatish uslubi, talaffuzi va eng asosiysi ashula yo'nalishiga xos bo'lmagan, begona ohang va nolalarni ishlatishlari, ularning kamchiliklari bo'lib hisoblanadi. Ustozlarimiz esa bu borada bizlarga xuddi mayoq singari, ijro sirlarini o'rganishda to'g'ri yo'l ko'rsatadilar va mumtoz ashulachilikka yot bo'lgan, xonanda ijrosidagi mavjud har qanday qusurlarni bartaraf etishda juda katta amaliy yordam beradilar. O'xshtaib aytganda, xuddi haykaltarosh kabi yosh xonandalarni "taroshlaydilar". Shunday ekan, bu murakkab, lekin nafis san'atni o'rganishda ustozlarning o'rni beqiyosdir.

"Darvish Ali Changiy o'z risolasida shunday deydi – maqom aytish uchun ijrochi uch xil ovoz chiqarish uslubidan xabardor bo'lmog'i darkor. Bular 1) kuluki, kilkiy – o'tkir, uchkur, keskin ovoz, 2) dimog'iy – tomoqqa kuch berib chiqariladigan ovoz, 3) xalqiy – xalqum orqali chuqur nafas bilan chiqariladigan ovoz turlarini ko'rsatib o'tadi. Bunday ovoz chiqarish uslublaridan bexabar xonandalar maqom asarlarini kuylay olmasliklarini ta'kidlaydi". Bu ovoz chiqarish uslublari forsiyda binnigi, gulligi va ishkami deb ataladi.

Binnigi ovoz chiqarish uslubida ovoz tomoqda tovush hosil bo'lishi bilan bosh tebrantiruvchi (rezonator)lar va tanglayga urilib, burun va og'iz bo'shlig'i orqali tashqariga yo'nalishi natijasida tovush hosil qilinadi. Bunday uslub

egalarining ovozi aslidan ko'ra yuqoriroqdek tuyuladi. Masalan: bas – baritondek, bariton esa tenor kabi eshitiladi. Bunday ovoz chiqarish uslubi Xorazmda keng tarqalgan. Xorazmda yetishib chiqqan Matyusuf Xarratov va Madamin Yoqubov(Sheroziy)lar ijrosida binnigi uslubining har qanday qirrasini yaqqol sezish mumkin.

Gulligi ovoz chiqarish uslubida nisbatan ko'proq, tovush ko'krak rasonatorlari jaranglashidan paydo bo'ladi va tomoq bilan og'iz bo'shlig'i orqali tashqariga yo'llanishi natijasida yuzaga keladi. Ustozlar hofizlarning fikricha, bunday ovoz chiqarish uslubi egalarida yuqori registrda tomoq (dimog') shishib, tomirlari bo'rtib chiqadi, chetdan qaraganda xonandaning bo'yin qismi guldek naqsh hosil qiladi va shuning uchun ham bu uslub "gulligi" deyilgan.

Ishkami ovoz chiqarish uslubi egalari o'z ovozlari ustidan yaxshi nazorat o'rnatishlari mumkin. Ya'ni ovozning dinamikasi – forte-piano jihatlari pastki va yuqori registrlarda osonlik bilan boshqarishadi. Bundan tashqari ovoz harakatchanligini oshirishi va salobatli tomonlarini ko'rsatishi ham qiyin bo'lmaydi. [37-b]

Bulardan tashqari, Farg'ona-Toshkent hududida yana boshqa ovoz chiqarish uslublari nomlari mavjud bo'lib, O'zbekiston xalq hofizi Fattohxon Mamadaliyevning "Milliy xonandalik va uning ovoz xususiyatlari" nomli maqolasida ularning quyidagicha turlari keltiriladi: Nor ovoz, Tik yoki Jarangdor ovoz, Jarangdor kuvrak ovoz, Kuyuk tik ovoz, Xasta ishkami ovoz, Bo'zak yoki Moda ovoz, Pang ovoz kabilar shular jumlasidandir. Ushbu ovoz atamaları hozirda amalda qo'llanilmaydi va o'z davrida ham faqat vodiya ishlatilgan bo'lishi mumkin.

Quyida maqom san'ati darg'alari – barcha hofizlarga bevosita va g'oyibona ustoz sanalgan An'anaviy xonandalik maktablari asoschilari hamda ustoz-shogird an'analarining klassik vakillari haqida ma'lumotlar berib o'tamiz. Zero, ushbu yo'nalish peshvolari haqida ma'lumotga ega bo'lmay turib ushbu soha bilan yaqindan tanishish mushkuldir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shavkat Matyoqubov. An'anaviy ijrochilik san'ati tarixi. –Toshkent,2015. 112 b.
2. Fattohxon Mamadaliyev. Milliy xonandalik va uning ovoz xususiyatlari.